

SPECIMEN PHILOSOPHICUM

De

*Differentia notionum instrumentalium &
realium.*

CUJUS PARTICULAM III.

CONS. AMPL. FAC. PHIL. REG. AC. AB.

PUBLICO PROPONIT EXAMINI

M. GABR. ISRAEL HARTMAN,

*Philosophia Theoretica Docens, Amanuens. Biblioth. nec non
Reg. Societ. Oecon. Finl. Membrum & Secretarius
Secundus.*

RESPONDENTE

JOHANNE ADAM EDMAN

Stip. Reg. Tavast.

In Auditorio Majori Die XV Dec. MDCCCIV.

heris a. m. folitis.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

silentia, indole, &c. quidquam scire possumus, sed tantum cogitando relationes possibiles videre & detegere, quas de rebus sub ea conditione predicare possumus, ut antea scimus rem revera ejusmodi esse, cujusmodi illam cogitaverimus, i. e. quatenus cum Idea, quam ita contulerimus, sit similis, ut quid de hac, etiam de illa dici possit.

Res sunt, quæ tales, semper singulares, idæque, quæ res repræsentant ut sint, eodem modo se habent, notionem autem instrumentalem sunt ea ratione universales, quod æque illi rei, ubi similitudinem sui inveniunt, ac huic, respondent, non tamen quod per se sunt alius indolis ac illæ. Littera semper est singularis quando per se consideratur, sed usus respectu universalis est, quoniam ita in uno verbo scribendo, ac in altero poni potest. Ac, ut puer, in formandis litteris, jam antea, quam quidquam continui scribere incipit, itaque antequam experiendo litterarum in verbis relationes novit, tentare potest, quatenus earum figuræ inter se discrepent aut conveniant; ita omnino Mens valet notionem suam inter se conferre, illas transponere, dividere, componere e. s. p. illarumque relationem observare, antequam sciat an sint res de quibus hæc omnia aliqua ratione predicari possint, nec ne: sed cum obvenit res, quæ notioni alicui earum respondeat, statim cognita sibi habet ejus rei plures relationes, quatenus illas antea inter notionem in abstracto perspexerit, quamquam hæc notionem per se non attingant ad res ut sunt.

3.º Fuerunt quidem, qui putarent signa externa esse nobis ad cogitandum pernecessaria; attamen res summatim sumpta longe aliter se habet. Pluribus multo notionibus in cogitando utimur, quam quibus signa externa adnexa sunt; quod patet, tam ex ipsa rei indole, quia inter notionem & signa nullus est nexus necessarius, quam ex quotidiana experientia, quæ testatur verba sæpe nos deficere. Cogitationes, si vana verba non faciamus, a verbis longe lateque divertæ sunt,

E

quam-

quamquam eorum usui ita adueti sumus, ut cogitationes nostras quasi a tergo insequantur. Sed ejus rei causa credere, verba esse ad cogitandum necessaria, idem omnino est, ac putare, digitum naso imponere esse ad rem accurate perpendendam necessarium, quoniam quisquam eidem aduetus sit, aut ire pedibus ad bene cogitandum, quia Rousseau dicitur ita fecisse, cum opera sua immortalia cogitando elaboraret; e. s. p. Nonne, quæro, natu surdi, hincque muti tam bene cogitant quam illi, qui auditu & usu linguæ fruuntur? aut nonne illi, jam æque bene cogitant, antequam arte, a Petro Pontio Hispano *u)* inventa, loqui didicerint, ac postea, quando verba proferre valeant? Sane ita est. Notio enim, quamquam signo externo caret, cogitationi bene inservire potest; signum autem sine notione nullius omnino est pretii. *v)*

u) Vide de hoc homine, & de arte surdos & mutos loqui docendi, nec non de aliis, qui de illa arte scripserunt &c. MORHOEUM Polyh. Litter. Lib. II. Cap. III. & Lib. IV. Cap. I.

v) Quod LOCKE (B. IV. Ch. 5. §. 4 &c.) dicit: *That most Men, if not all, in their Thinking and Reasonings within themselves, make use of Words instead of Ideas,* &c. potius meam firmat sententiam, quam veritatem ejus imminuit. Nam, e contextu cogitationum ejus, luculenter patet, illum per *Words* sive Verba hoc loco intelligere non sola verba, sed verba cum notionibus suis instrumentalibus conjuncta, (quamquam hæ notiones apud plerosque valde vacuæ & inanes sint); præter quod nullus omnino sensus inest in verbis, ut dum legimus librum, lingua utique nobis incognita conscriptum.

§. 4.

Ex dictis constat, sequentia in Logicis, ubi regulæ & normæ vere cogitandi tradantur, esse notanda:

1:0 Definitiones, quibus notiones universales determinentur, minime res ipsas determinare; nec ab illis ad res conclusionem valere. Definitio Spiritus,

Spiritus Cartesianæ, ut etiam Leibnitii & aliorum, non est pro spiritu, ut in se sit, sumenda, nec inde ratiocinando deductæ propositiones pro veritatibus realibus habendæ. Ex quaque quidem definitione, ut ex unaquaque notione, ex gr. ex notione *Temporis & Spatii* Kantianorum, plures, sæpe etiam infinite multas propositiones sive enunciationes deducere possumus, (ut fere omnium eorum doctrina de elementis dynamicis, &c.) sed totum hoc systema propositionum, majore non gaudet veritate, quam definitio sive notio, unde deductum est, & id cum hac, una stat & corrui.

2:0 Quando judicamus, minime duas notiones conjungimus aut separamus, quamquam ita docere videntur fere omnes Logici inde ab Aristotele, usque ad Kiesewetter & ceteros. Nam ea, quæ non, in subiecto judicii, sive idea rei, de qua judicium ferimus, jam insunt, nulla ratione ei subiecto sive rei tribuere possumus, & contra. Nobis judicaturis una tantum idea, scil. illa de qua sit judicandum, opus est; judicare enim idem omnino est, ac animadvertere, cernere, observare, an sit certum aliquid in idea oblata, nec ne. Libenter quidem fateor, sæpissime accidere, ut illud notione quadam universali animo exhibeamus, quod in idea rei quærendum sit; sed ut, in evolvendo lexico sive vocabulario quodam, eo scil. consilio, ut videam an sit in illo vocabulum certum observatum, non possum dici aut vocabulum illud lexico adjicere, aut e lexico excludere, quando locum ejus inspicio, illudque ibi esse, aut non esse video, sed tantum illud invenire vel non invenire; ita quoque in judicando de re quadam, Ideæ ejus rei nihil adjicimus, nec partem quandam ei adimimus; sed tantum observamus, aut invenimus, utrum insit illud, quod quæramus, in re, an minus. Res vero

longe aliter se habet, quando notionibus instrumentalibus & verbis excipiendam sive exprimendam est nostrum iudicium. Tunc scilicet debemus duabus notionibus sive verbis diversis uti: altera, tanquam signo totius ideæ de qua iudicium latum sit, (quæ notio aut terminus sit subiectum enunciationis sive propositionis): altera tanquam ejusdem ideæ partis signo, quam vel inveniendo vel minus, iudicium tulimus, (quæ notio aut terminus est prædicatum enunciationis). Subiectum igitur & Prædicatum in propositionibus, aut hæc sint tantum notionibus instrumentalibus intra nos propositæ, aut extra nos verbis sive terminis expositæ, semper sunt diversa, duæ scilicet notiones, duoque termini diversi: sed in mente, quæ iudicat, semper in una idea continentur. Pertinet itaque doctrina de subiecto & prædicato, quatenus pro diversis habentur non ad cogitationem propriè dictam, sed tantum ad notiones instrumentales, quibus idea secunda conficitur, & ad terminos, quibus cogitata nostra extra nos ponimus.

3.º Quando subiectum, in propositione quadam, sumitur cum conditione, vel ubi de illo dicitur omnes & quidam e. s. p. attinet id tantum ad verba sive terminos, raro ad notiones in universum sumtas, nunquam ad ideam realem vel illam, quæ loco realis nobis est, & de qua iudicamus. Subiectum iudicii semper est tale, quale per ideam suam est representatum, nam eatenus illud tantum cognoscimus; sed ubi non invenimus notionem instrumentalem aptam ad illam ideam designandam, præsertim verbis certæ lingue notatam, pluribus notionibus & terminis uti cogimur, si ideam secundam æqualem primæ facere volumus, & propositionem ei respondentem proferre: ita scilicet ut nec plus nec minus debito contineant notiones & verba, quam & eorum

rum exemplar in mente contineat, quod est idea, quam vocavimus *primam*. Exempla in omnibus fere libris existant, ubi de iudiciis & propositionibus agitur.

4.º Ex modo dictis constat, nulla omnino iudicia esse particularia, quamquam ob defectum vocis idoneæ, propositiones particulares existunt. Sed omne iudicium est aut universale, quando subiectum est notio instrumentalis, quoniam quod de notione valet, valet ut notio ipsa; aut singulare, quando ideam realem respicit.

5.º Iudicia universalialia omnia, respectu rerum ipsarum, sunt hypothetica, sive in hypothetica resolvuntur. — In quoque enim eorum quasi dicitur: si res ejusmodi vel hujusmodi est, ita aut aliter se habet. Cum dicimus: in quoque triangulo rectangulo, est quadratum lateris angulo recto oppositi, æquale quadratis ceterorum laterum; nihil aliud dicimus, quam: *Si obvenit vel cum obvenit triangulum rectangulum &c.* Quod etiam est quasi criterium, quo possumus distinguere iudicia universalialia, h. e. de notionibus instrumentalibus tantum lata, a iudiciis, quæ res spectant. — Idque adeo, ut etiam valeat de iudiciis maxime universalibus, nullis omnino exceptis, ut de principio contradictionis, quod rectè his verbis exponi potest: *Si quid est, non potest idem simul non esse*: sed aliquid esse, hinc non sequitur.

6.º Distinctio, quam inter iudicia analytica & synthetica fecerunt, & tanti æstimaverunt quidam Philosophi, respicit tantum verba, non cogitata, minime res ipsas. Iudicia per se non sunt nisi analytica; nam in omni iudicio tantum observamus, utrum sit certum aliquid in idea oblata, nec ne. Sed quando, per notiones instrumentales & verba, iudicium nostrum exponere volumus, maxime interest, qualibus notionibus &

verbis uti aut possim aut velim. Scilicet in penuria notionis aptæ, cui verbum sive signum externum debitum subnectum sit, notionem, cum verbo suo, minus aptam, adhibemus, quæ aut minus, aut magis debito continet. V. gr. ex Ornithologia accepi notionem generis cujusdam avis, quæ notio plures partes sive notas non habet, quam quæ ad rostrum avis pertinent, & ita sunt comparatæ, ut avem ejus generis ex his notis, ut ex signo aut numero quodam imposito, quasi esset nomen avis in rostro ejus inscriptum, agnoscere possim, quando mihi in re obvenit. Videns vero avem, non solum rostrum ejus video, sed multa etiam alia ei propria, ut magnitudinem, colorem, figuram & situm partium, & plura ad illam, genusque illius pertinentia; sed cum illam describere volo, non est mihi cum aliis hominibus alia notio & nomen commune, quam illa & illud, quod in Ornithologia legi, quo uti possum, quando alios certiores facere volo, de qua ave loquar. Tum certe non nisi propositionibus syntheticis meam mentem aperire possum; scilicet nihil eorum, quæ de illa ave dico, est in notione ejus, aut sub nomine antea comprehensum; tamen in mente mea nihil adpono, quod non in idea avis reali jam insit, e. i. p. Quis etiam est, qui non intelligat, nos una lingua, per propositionem analyticam idem judicium efferre posse, quod, quando alia usi sumus lingua, per propositionem syntheticam prolatum fuerit?

Etiam in universalissimis & maxime necessariis propositionibus & judiciis res eadem est & manet. Quod de nihilo & aliquo prædicamus, in ideis eorum certe esse debet; & unde hæc ideæ, nisi inde, unde omnium rerum ideas hausimus, nempe ex experientia? Cum igitur res ut extensas & durantes experimur, sane non extensionem nec durationem illis adjicimus, sed illam ac hanc simul cum rebus ipsis accipimus.

For-

Fortitan erunt, qui mihi hoc dicenti rideant, quia amant dicere, certa prædicata ex ipsa facultate nostra cognoscendi oriri, & ipso usu ejus facultatis, objectis adjici, itaque non ad objecta pertinere, nisi quatenus a nobis cogitentur aut percipiantur. Sed cum his alio loco disputatio est instituenda. Interim observandum est:

7o Conclusionem respectu originis idearum valere non a parte ante, sed tantum a parte post (ut ajunt Scholastici). Data idea reali, animadvertere & propositionibus exponere quidem possumus ea, quæ in illa idea continentur, ideam vero ipsam creare, nobis non est datum, nec ab illa ad originem partium ejus conclusio valet, nisi quatenus in ipsa ideæ ortu data & manifesta est. Data quoque notione universalis, cogitando possumus relationes ejus ad alias notiones animadvertere, & alias sub illa ratiocinando subsumere; sed postulare aliquid universalioris tanquam veri & certi, concludendo ab illa, est stulti non sani hominis; nam non veritas sed tantum hypothesis incerta ea ratione elici potest. — Si igitur inessent duo omnino diversa in objectis obvenientibus, sive potius in ideis eorum, alterum scilicet absolute universale & necessarium, alterum vero non nisi singulare & accidentale; certe possemus illis isto modo uti, quo omnibus notionibus cogitantes utimur, sed ad originem illorum ab illis concludere non est licitum. Nam pone quod datum est in re, non nisi operationum instrumentalium venire quodammodo possumus, & in illis nihil realis, omnino secundum tritam illam regulam: *posito consequente, non ponitur antecedens*, sed tantum frustra postulari potest x). Quare nihil est quod dicant spatium non ad res ipsas, sed tantum ad nostram sensualitatem attinere, usque dum quispiam videat ideam spatii revera e sensualitate nostra oriri, i. e. usque dum

cx

experiendo, & non tantum concludendo, id invenerit, quod certe adhuc nemini contigit.

x) Nam pro certo a priori haberi non potest, tertium non dari posse.

§. 5.

Ars disputandi, sive Dialectica veterum, mater fuit Logices, ut hæc adhuc inter nos vivit vigetque, & filia os & vultum matris nobis adhuc ostendit. Ut vero cognitum habemus, quantum ars disputatoria, qua alius aliorum dicta refutare, suaque defendere & demonstrare valeat, a Sophistis græcis, ut etiam a multis sectæ megaricæ ascleis, & pluribus adhuc apud veteres, elaborata & fere perfecta fuit; ita quoque constat, cunctam hanc artem illorum, verba tantum & notiones instrumentales respexisse. Videas, si de hac re dubites, eorum nugas, syllogismos cornutos, occultos, mentientes, calvos &c. apud illos, qui de hac re scripserunt y), & facile concedas, Dialecticam illorum, non rerum cognitionem, nec veri inventionem, sed solum sententiarum suarum, pro lubitu acceptarum, defensionem artificiosam spectasse. Disputabant de rebus, non ut cognitionem rei exponerent, sed ut aliorum dicta refutarent, &, ut in castris armis, ita in philosophia syllogismis, adversarium suum vincerent, & vanam victoris gloriam apportarent. Omnia hominis causa; nihil veritatis.

y) E. gr. apud BRUCKERUM Hist. crit. Philos. Tom. I pag. 613 & 614.

Quando vero boni viri, sua, veritatis ipsius causa, cogitata, alii tradere, illaque contra fallacia ratiocinia sophistarum defendere, voluerunt, necessarium illis fuit, nugis eorum nudare, & regulas inquirere & exponere, ad quas verba

ba & notiones, quibus ea, quæ cognoscunt homines, cum aliis communicare velint, ordinanda & redigenda sint; ut non solum imperus adversariorum sustinere, eorum conamina decipientia avertere & funditus evertere, sed etiam alios, auditores & lectores, de veritate dictorum evincere, possent. Id quod nemini, ut Aristoteli, contigit. Invenit ille modum, quo verba inter se conjungere debemus, ut, cum de primis præmissis conveniat inter homines, nihil sane contra illa dici possit, sed omnes illis concedere cogantur. Scilicet observavit in eo efficiendo opus esse tribus rebus & operationibus: primo: *verbis*, quibus eandem notionem adnexam habemus; secundo: *propositionibus* sive judiciis, in quibus duæ notiones sive verba aut conjunguntur affirmando, aut separantur negando; & tertio: *Syllogismis*, quorum ope propositiones ita inter se connecti possunt, ut tertium judicium, respectu terminorum, ex duobus certo eliciatur. Sed intelligens, hoc modo & ordine incipiendum esse ab universalissimis, quæ inter omnes constarent, & quæ propterea nulla egerent demonstratione, quæ sivit & investigavit notiones universalissimas, quas categoriarum nomine insignivit &c. En originem Logices artis! sane artis nomine dignæ; quia mechanicam tantum quandam terminorum & notionum structuram, æque ac grammatica, docet. — Hinc omnia præcepta de Definitionibus, Axiomatibus, Postulatis, Propositionibus, Syllogismis, Demonstrationibus, Scientia, Veris, & Certo, in logica obvenientia. Quæ vero omnia, ut illa ibidem existant, utique non respiciunt cognitionem & veritatem, uti mox exponam, sed cognitionis expositionem & defensionem; ut recte caput ultimum logices agat de disputatione, ut sine totius operis.

Mirum non est, quod Aristoteles, Artis suæ novitate & certitudine captus, ei ita indulgit, ut illam pro fonte omnis certi & veri haberet & exclamaret; sed maxime est mirandum, homines hætenus verum ejus pretium non perspexisse;

se; cum jam Epicurus tantopere de hac re in sua canonica monuisset *), & Stoici, totam philosophiam cum ovo comparantes, quasi inspiratione quadam, Logicam cum putamine sive testia contulissent, physicam autem & ethicam cum albumine & vitello; *) scil. defensio philosophiæ in illa nititur, non philosophia ipsa. Quod ut clarius eluceat observanda sunt, quæ sequuntur.

*) Conf. CHR. A. HÆUMANNI Conspect. Reip. Litt. Cap. V. §. XXVI.

b) Guillelm. Du-Val incipit Præfationem suæ Synopsos anal. univ. doctrinæ peripath. (P. II.) his verbis: "Præclare quidem & meo judicio sapienter Stoicæ disciplinæ principes, Philosophiam, ejusque partes varias populari quadam ratione, atque ut loquitur passim Aristoteles, *ὡς τυπω*, describere olim aggressi, eam tripliciter potissimum imagine ac similitudine, Agri scil. Ovi & Animalis, expreserunt. Cum enim illi totam Philosophiam dicerent esse veluti pulcherrimum quendam & feracissimum agrum, multis quidem refertum flosculis & fructibus, sed forti sepimento undique circumvallatum; *sepem quidem agebant esse Dialecticam*; terram vero, flores, & arborea, Physicam; fructus denique, Ethicam. De ovo, itidem. Sic enim illi cum ovo posse Philosophiam comparari dicebant, ut exterior pars, id est, *putamen sive testis, Logicam*; albumen Ethicam; interior vero pars, i. e. vitellus, Physicam referre videretur. Cum animali autem longe perfectius ac elegantius. Osa enim & nervos esse Logicam (en falsam imaginem! dicere debuerant: cutem, pilos, dentes, ungues & cornua esse Logicam); partes carnosas &c. Ethicam; animam vero Physicam &c."

1:º Quod de ideis s. notionibus, ut claris, distinctis &c. & de terminis Logica docet, pertinet tantum ad id, ut figatur certa notio certo verbo; quoniam frustra & vana est omnis disputatio, nisi antea inter disputantes de verbis eorumque significatione convenit. Hinc *Definitiones*, pro fundamentis veritatis, consideratæ. Per se vero patet, nullam ideam rei, ut rei, veram definiendo oriri, sed tantum communicari & verbo affigi. Rem antea cognoscamus quam de nomine ejus convenire possimus, necesse est; nec potest aliquid,